

Araştırma Makalesi / Research Article

ULUSLARARASI SİYASİ EKONOMİDE NEOLİBERAL DÖNÜŞÜM VE YAPISAL GÜÇ

Serhan ÜNAL¹

Öz

Bu çalışma, küresel neoliberal dönüşümün politika yayılma mekanizmalarını ve arkasındaki itkileri incelemektedir. Çalışmanın temel sorusu, neoliberal dönüşümün hangi politika yayılma mekanizmaları aracılığıyla uluslararası siyasi ekonomide küresel bir nitelik kazandığıdır. Makalenin hem analiz birimi, hem de analiz seviyesi uluslararası sistemdir. Böylece, doruk neoliberalizm tartışmalarına ve neoliberalizm sonrası küresel siyasi ekonomik sistem tartışmalarına da katkı yapılmaktadır. Makale, neoliberal dönüşüm literatürünün hem uluslararası siyasi ekonomi, hem de Uluslararası İlişkiler açısından eleştirel bir derlemesini sunmakta, konu hakkındaki tartışmaları ve literatürdeki boşlukları öne çıkarmakta; Uluslararası İlişkiler ve uluslararası sosyoloji teorilerini de kullanarak, özellikle yapısal güç kavramından faydalanmaktadır. Tarihsel pencereden liberal düşünce türevlerine değinilmekte ve birbiriyle benzerlik ve farklılıklarından hareketle, neoliberalizmi 'neo' yapan özelliğinin ne olduğuna ışık tutulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Neoliberal dönüşüm, Neoliberalizm, Serbestleşme, Uluslararası siyasi ekonomi, Yapısal güç.
JEL Kodları: F42, F60, F50

NEOLIBERAL TRANSFORMATION AND STRUCTURAL POWER IN INTERNATIONAL POLITICAL ECONOMY

Abstract

This article examines the main motives and fundamental policy diffusion mechanisms behind the global neoliberal transformation. The main research question of the article is that through which policy diffusion mechanisms the neoliberal transformation has gained a global attribute in the international political economy, and both the unit of analysis and the level of analysis are international system. Thus, by connecting with the peak neoliberalism debates, the article contributes to the discussions about the post-neoliberal global political economic structure. It presents a critical review of neoliberal transformation literature from the combined perspectives of international political economy and International Relations and highlights current scholarly debates and loopholes in the literature. It utilises theories of International Relations and international sociology. Variants of liberal thought are touched upon from a historical perspective and, based on their similarities and differences, what makes neoliberalism 'neo' is explained.

Keywords: Neoliberal transformation, Neoliberalism, Liberalisation, International political economy, Structural power.

Jel Codes: F42, F60, F50

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Milli Savunma Üniversitesi Kara Harp Okulu Uluslararası İlişkiler Bölümü, seunal@kho.msu.edu.tr; ORCID: 0000-0001-7587-1757.

Başvuru Tarihi (Received): 24.11.2023 **Kabul Tarihi** (Accepted): 25.04.2024

Giriş

1980'lerden itibaren teorisyenlerin çalışmalarından pratisyenlerin uygulamalarına sirayet eden neoliberalizm, müesses küresel siyasi ekonomik yapının temel düzenleyici ilkesi konumunda bulunmaktadır. Küresel kapitalist yapının neoliberalizm etrafında yeniden şekillenmesi sonucunda devletlerin, özellikle finansal düzenlemelerin gevşetilmesi ve enerji, ulaşım, iletişim, eğitim ve sağlık gibi ekonominin büyük sektörlerinin serbestleştirilmesi adımlarıyla devlet dışı aktörler lehine alan açması, kamunun rolünün azalmasının hem sebeplerine hem de sonuçlarına dair tartışmaları beraberinde getirmiştir. Tartışmaların odaklandığı konularsa, neoliberalizmin düşünsel muhtevasının uygulamalara nasıl yansıdığı ve uluslararası siyasi ekonomik yapıdaki neoliberal dönüşümün, hangi politika yayılma mekanizmaları aracılığıyla farklı ülkelere yayıldığı hususlarında yoğunlaşmaktadır.

Bu çalışma da, küresel neoliberal dönüşümün, küresel güç yapılarında etkili olan aktörlerin ilişkisel güçlerini yansıtan 'kasti' mekanizmalarla, bütün sistemde etkili olan 'yapısal' mekanizmaların etkileşiminden kaynaklandığını iddia etmekte ve konuyla ilgili literatürden ayrışarak, neoliberal dönüşümü, Uluslararası İlişkiler literatüründeki yapısal güç kavramı çerçevesinde tahlil etmektedir. Bu amaçla önce liberalizmin evrilme süreci ve neoliberalizmi 'neo' yapan özelliğinin ne olduğu incelenecek, sonra yapısal güç kavramından hareketle, neoliberal politika reçetelerinin hangi politika yayılma mekanizmaları aracılığıyla etkinlik kazandığı irdelenecektir. Çalışmanın odaklandığı temel soru, neoliberal dönüşümün hangi politika yayılma mekanizmaları aracılığıyla uluslararası siyasi ekonomide küresel bir nitelik kazandığıdır.

Dolayısıyla çalışma, uluslararası siyasi ekonomideki küresel güç yapılarının, neoliberal dönüşüm sürecinde etkili olan politika yayılma mekanizmalarıyla olan ilişkisine ışık tutmakta ve konuyu yapısal bir analizle ele almaktadır. Diğer bir deyişle, çalışmanın hem analiz birimi hem de analiz seviyesi uluslararası sistemdir. Çalışmanın ilk bölümü neoliberalizmin tarihsel arka planını verecek; ikinci bölüm neoliberalizmi liberalizmin çeşitli türevlerinden ayıran özelliklerin neler olduğunu açıklayacak; üçüncü bölüm uluslararası siyasi ekonomideki yapısal güç kavramını çalışmaya dercedecek; dördüncü bölüm uluslararası siyasi ekonomideki neoliberal yapılaşımı mümkün kılan politika yayılma mekanizmalarını inceleyecek ve sonuç bölümü, eseri tamamlayacaktır.

Liberalizm, en geniş haliyle, 'hayatın' her çeşit devlet müdahalesinden arındırılmasını savunan siyasi ve ekonomik akımların genel adı olarak kabul edilebilir. Liberal düşünce içerisinde 'hayat' kavramı, en başta ekonomi olmak üzere, ticaret, din, kültür, eğitim ve hatta bazı açılardan güvenliği dahi kapsamaktadır. Adam Smith'in, daha az devlet müdahalesinin daha yüksek iktisadi verimlilik ve refah yaratımı getirdiğini iddia eden "görünmez el" argümanı ve David Ricardo'nun, bu argümanın küresel iktisadi işbölümü açısından da doğru olduğunu savunan "karşılaştırmalı üstünlükler" argümanı, liberal düşüncenin iki önemli temelini teşkil etmektedir. Fakat bu iki temel argüman, liberalizmin sadece iktisadi düşüncelerine dair küçük bir alanı teşkil etmektedir. Thorsen ve Lie, daha geniş bir tanımla liberalizmi, temel insan hakları, bireysel özgürlükler ve anayasal demokrasiye odaklanan siyasi bir program olarak tanımlamaktadırlar (2017).

Liberalizmin türevleri arasında bu konulardaki birliğe rağmen, uzlaşma daha öteye gitmemekte ve çeşitli liberal düşünce akımları, ahlaki değerler ve devletin hayata, özellikle de ekonomiye, ideal müdahale seviyesi hakkında farklılaşmaktadır. Dolayısıyla liberal düşünce akımlarının, klasik liberalizm, modern liberalizm, liberteryenizm ve neoliberalizm olarak kabaca sınıflandırılması mümkün olsa da, daha detaylı sınıflandırma çabaları büyük zorluklarla yüzleşmektedir. Ryan bunu şöyle ifade etmektedir:

"Liberalizmin kısa bir değerlendirmesini yapmak isteyen herkes, can sıkıcı bir soruyla karşı karşıya kalır: Bir liberalizmle mi yoksa liberalizmlerle mi uğraşıyoruz? Meşhur liberalleri listelemek kolaydır; ama ortak noktalarını söyle-

mek zordur. John Locke, Adam Smith, Montesquieu... kesinlikle liberaldirler – fakat nispeten daha önemli üç konuyu ele alırsak, hoşgörünün sınırları, refah devletinin meşruiyeti ve demokrasinin erdemleri hakkında anlayamamaktadırlar (1993: 291).”

Liberalizmin türevleri arasında, en eskisi olan klasik liberalizm, hem meşhur sloganı “Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler.”, hem de siyasi ekonominin kurucusu kabul edilen ideologu İskoç düşünür Adam Smith ile bilinir. Klasik liberalizme göre görünmez el, barışçıl ticari ilişkiler sayesinde, kaynakların milletler arasında en etkin şekilde dağıtılmasını sağlar. Klasik liberaller ayrıca, iktisadi buhran dönemlerinin, genelde fiyat sinyallerini bozan devlet müdahalelerinden kaynaklandığını savunmaktadır. Savundukları devlet modeli de, hayata asgari ölçekte müdahale eden ve yalnızca hukukun tatbiki ile güvenliğin temini gibi konularla mükellef olan, literatürde ‘gece gözcüsü’ (*night watchman*) olarak da anılan devlet modelidir.

Modern liberalizm ise, devletin ekonomiye müdahalesi fikrine taraftar değilse bile, buna açıktır. Modern liberalizm, piyasanın düzenlenmesi ve eğer gerekli bir durum oluşursa, temel ürün ve hizmetlerin devlet tarafından herkese sağlanması gerektiği fikrini savunmaktadır. Bu durum, servet ve gücün tekrar dağıtımının meşrulaştırılmasına yardımcı olmakta ve modern liberalizmi, daha eşitlikçi bir toplumu savunması dolayısıyla siyasi yelpazede klasik liberalizmin soluna konumlandırmaktadır (Rawls, 1993; Beveridge, 1945). Bu açıdan, modern liberalizm ve Keynesçilik’in anlamları arasında bir geçişlilik de söz konusudur (Steger ve Roy, 2010: 3).

Liberteryenizm, modern liberalizmin aksine, eşitlik ve dayanışma gibi kavramlara muhalefet etmekle beraber, liberalizmin diğer türlerinde de olduğu gibi, bireysel özgürlüklerin önemini vurgulamaktadır (Steger ve Roy, 2010: 8-9). Bazı aşırılıkçı liberteryen yaklaşımlarsa, devletin büsbütün ortadan kaldırılmasını savunur. Thorsen ve Lie’ye göre liberteryenizm, demokrasi ve sosyal adalet gibi geleneksel liberal değerlerden ziyade, özellikle iktisadi özgürlüklere amansız bir arzuya bağlıdır (2017). Liberalizmin bu ana türevleri arasında önemli yer tutan bir diğer yaklaşım da, kronolojik olarak nispeten daha yeni ve mevcut küresel siyasi ekonomik sistemi düzenlemek bakımından en etkili olan neoliberalizmdir.

1. Neoliberalizmin Tarihi Arka Planı

Neoliberalizm, liberal politikaların egemen olduğu bir dönemin sorunlarına cevap olarak doğan daha kamucu Keynesçi dönemi müteakip, liberal politikaların tekrar ve fakat bu kez sermaye birikimini daha da artırmayı hedefleyen bir ajandayla küresel siyasi ekonomik sistemi şekillendirmesini ifade etmektedir. Klasik liberal yaklaşımların uzun süren etkinliğinden sonra, 1929 ekonomik buhranı ile yaşanan sıkıntılar, birçok iktisatçı ve siyasetçiyi, gelecekte benzer buhranlardan korunmak için, gece gözcüsü devlet modelinin ötesinde birtakım devlet müdahaleleri gerekebileceğine inandırmıştır. Bu atmosferde John Maynard Keynes’in yüksek kamu harcamaları eliyle talep tarafının yönetimini savunan “İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi” (*The General Theory of Employment, Interest, and Money*) kitabı, birçok kesimi bu yaklaşıma ikna etmiştir (2017). “Piyasa ilkelerine bağlı, fakat serbest piyasaya karşı” olan Keynesçilik, demiryolları ve enerji gibi bazı sektörlerde kamu sahipliğini dahi savunmuştur (Steger ve Roy, 2010: 6). Bu planlı ekonomi düşüncesine, çoğu zaman ithal ikameci politikalar ile temel mal ve hizmetlerin kamu tarafından sübvansede edilmesi fikri de eşlik etmiştir.

Fakat 1960 ve 70’ler boyunca ortaya çıkan stagflasyon ortamında Keynesçi yaklaşım, enflasyon ve işsizlikle eşanlı olarak baş etmekte zorlanınca, yeni bir çözüm arayışı başlamıştır. 1968 olaylarının işaret ettiği, siyasi ekonomik sistemdeki genel sorunlar, 1971’de sabit kur sisteminin kaldırılmasıyla belirginleşmiş ve 1973-74 petrol kriziyle daha da kötüleşmiştir. Sorunun iktisadi boyutu, işsizliğin artmasına neden olan yetersiz özel sermaye birikiminin nasıl artırılacağı; siyasi boyutuysa, sermaye birikiminin, Keynesçi sistemdeki mevcut refah paylaşımını sürdürürken nasıl artırılacağı olmuştur (Gamble, 2001: 131-138). Harvey’e göre, sol düşünce akımları, bu ortamda

sermaye birikiminin nasıl artırılacağına dair sorunların çözümü için geleneksel düzenlemeci çözümler dışında pek bir şey önerememiştir (2007: 12). Kalecki'nin de analizinde belirttiği gibi Keynesçi sistem, devleti yeterli istihdamı sağlamakla sorumlu kılarak, emek ve sermaye arasında özel bir denge kurmuştu ancak şimdi, refahın üretimine ve paylaşımına ilişkin düzenlemelerde değişiklikler meydana gelmekteydi (1943). Harvey'nin savunduğu gibi, ekonomik seçkinlerin siyasi etkisine yönelik ciddi bir tehdit vardı ve var olan sınıfsal nüfuzlarını devam ettirebilmek için yeni bir siyasi ekonomik sistemi behemehâl kurmak zorundaydılar (2007: 15).

Diğer bir deyişle, neoliberalizmin doğuşuna ve yükselişine sebep olan itki, geç Keynesyen dönemin sorunları olmuştur ve bunlar arasında en önemlisi, kar oranlarının, sermaye birikimini yavaşlatacak şekilde düşmesi olarak görülmüştür (Duménil ve Lévy, 2004: 23-24). Kar oranlarını yükseltmenin tek yolu ise işgücü maliyetlerini baskılamak olarak tasarlanmıştır. Emek maliyetini baskılayan ve sermayeyle emek arasındaki çatışmayı yeniden üreten bu yaklaşım aynı zamanda, Harvey'nin neoliberalizmi ya küresel kapitalizm için ütopyik bir teorik dizayn ya da ekonomik seçkinlerin siyasi gücünü tekrar inşa etmek için gereken sermaye birikimini sağlama maksatlı siyasi bir proje olarak görmesinin sebebidir ve neoliberalizmin teorik altyapısı dikkate alındığında Cox'un, teorilerin daima birileri ve bazı amaçlar için olduğunu iddia eden yaklaşımıyla birebir örtüşmektedir (Harvey, 2007: 19; Cox, 1981). Neoliberal düşüncenin altında yatan iktisadi ve siyasi etkenlere kıyasla, neoliberalizmin tarihsel kökenleri çok daha tartışmalıdır.

'Neoliberalizm' kavramının kökenlerine ve karşılık geldiği değerler setine dair dört alternatif anlatı bulunmaktadır. En yaygın kabul edileni, Friedrich August von Hayek ve bir grup benzer fikirli entelektüel, akademisyen ve girişimciden oluşan ve Hayek tarafından 1947'de, devlet müdahaleci iktisadi yaklaşımların alternatiflerini tartışmak üzere kurulan Mont Pelerin topluluğuna atfedilen anlatıdır. "Kölelik Yolu" (*The Road to Serfdom*) eseriyle Hayek ve parasalcı fikirleriyle Milton Friedman neoliberal düşünce üzerinde etki yapmış olsalar da, neoliberalizmin kökenleri daha eskiye gitmektedir. Neoliberalizmin kökenlerine dair ikinci bir anlatı, neoliberalizmin kökenlerini, bir grup liberal entelektüelin 1938'de Paris'te totalitaryanizm ve Keynesçi devletin planlamacı politikalarının yarattığı tehditleri tartışmak için toplandığı ve hükümetlerin, hukukun üstünlüğünü sağlayarak serbest piyasanın koruyucusu olduğunu savundukları vakitlere kadar eskiye götürmektedir (Birch ve Mykhnenko, 2010: 2-3).

Neoliberalizm teriminin erken kullanımlarına ilişkin üçüncü alternatif, onun ilk kez, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Almanya'da Freiburg okulu tarafından kullanıldığını iddia etmektedir (Steger ve Roy, 2010: ix). Son alternatif anlatıysa, terimin ilk kez, Charles Gide adlı bir Fransız yazarın 1898 tarihli makalesinde kullanıldığı şeklindedir (1898). Gide, kavramı daha sonraki bir çalışmasında da kullanmıştır (1922). Terimin ilk kez bir kitap başlığında kullanılmasıysa, Jacques Cros'nun 1950 tarihli doktora tezine aittir (1950). Her şekilde kesin olan, neoliberalizm kavramının batı Avrupa kökenli olduğu ve yirminci yüzyılda ortaya çıktığıdır. Mevcut küresel siyasi ekonomik nizamın temel düzenleyici ilkesi olan düşüncenin ortaya çıkışının netlikle belirlenemiyor olması, sadece uluslararası siyasi ekonomi açısından değil, dilbilim açısından da ilginçtir.

2. Neoliberalizmin Muhtevası

Neoliberalizm kavramının kökenlerinin belirlenmesindeki muğlaklık, kavramın muhtevası ve karşılık geldiği değerler setiyle ilgili tartışmalarda da aynen devam etmektedir. Freiburg okulu, neoliberalizm terimini, bazı eşitlikçi yönlere sahip ılımlı bir piyasa ekonomisi anlamında kullandığı için terim, sosyal piyasa liberalizmine yakın bir anlamda, 'ordoliberalizm' (*ordo*, Latince'de düzen anlamına gelmektedir) ile değişmeli olarak kullanılmıştır ve planlı ekonomiye, klasik liberalizmin iktisadi anlayışına ve Keynesçi talep yönetimi anlayışlarına karşıdır. Ordoliberalizmin Hayekçi neoliberalizmden ayrıldığı nokta ise, Rüstow'un kullandığı tabirle "Serbest Piyasa – Güçlü Devlet" çerçevesinde, düzenleyici olarak güçlü bir devletin varlığını

savunmasıdır (Friedrich, 1955). Bu yaklaşım, gece gözcüsü devlet modelinden daha fazlasını savunmaktadır ve böylece, neoliberalizmin orijinal anlamı da, Keynesçi ve Hayekçi yaklaşımların ortasında bir yerlere denk gelmektedir. Fakat kavram, zaman içinde Hayekçi bir anlama bürünmüştür.

Bu çerçevede, neoliberalizmin tanımını ve muhtevasını belirlemek daha da zorlaşmaktadır. Tam da bu yüzden Saad-Filho ve Johnston, neoliberalizmi sadece teorik olarak açıklamanın imkânsız olduğunu savunmaktadırlar (2005: 1). Boas ve Gans-Morse'un belirttiği gibi, neoliberalizm, piyasa köktenciliklerinin aşırı bir yorumunu temsil ettiğinden ve kimse böyle anılmak istemediğinden ötürü, kavram çoğunlukla bu politikalara karşı olanlarca menfi anlamda kullanılmaktadır ve bu da, bir çeşit 'kavramsal çekişme' (*terminological contestation*) yaratarak, mantıklı ve akademik tartışmanın yerini almaktadır (2009: 138). Ayrıca kavram, o kadar çeşitli anlamlarda kullanılmaktadır ki, herhangi bir çalışmada neoliberalizm kavramının kullanılması, içerik hakkında çok az fikir vermektedir. Boas ve Gans-Morse'a göre araştırmacılar, neoliberalizmi politika seti, kalkınma modeli veya akademik paradigma olmak üzere üç şekilde görme eğilimindedirler (2009: 140).

Kavramın anlamındaki bu muğlaklığa rağmen, neoliberalizmin muhtevasını belirlemek büsbütün imkânsız değildir. Örneğin, sözlükbilim açısından 'neoliberalizm', Türk Dil Kurumu'nun Güncel Türkçe Sözlük'ünde hiç yer almamakta, Dil Derneği'nin sözlüğünde ise, "yeni erkincilik" olarak verilmektedir (Dil Derneği, 2023). Oxford İngilizce Sözlüğü ise neoliberalizmi, "serbest piyasa kapitalizmini destekleyen liberalizmin değiştirilmiş bir hali" olarak tanımlamakla birlikte bu tanım, "liberal görüşlere sahip olma" olarak tanımlanan liberalizm kavramına dayandığından ötürü, yine de açıklayıcı değildir (Oxford English Dictionary, 2022). Tanımı net olmasa da, Steger ve Roy da, neoliberalizmin bir ideoloji, bir yönetim tarzı veya politika seti olarak terennüm ettiğini savunmaktadırlar (2010: 11). Onlara göre ideoloji olarak neoliberalizm, kamuoyuna hâkim küresel seçkinlerce geliştirilmiş bir ideolojidir ve Marksizmden farkı, üretim ilişkilerini merkeze almamasıdır. Yönetim tarzı olarak ise neoliberalizm, serbest piyasa ekonomisini yegâne uygun yöntem olarak benimsemekte ve bu sistemde vatandaşlar 'müşteri', bürokratlar ise kendi menfaatlerini önceleyen profesyoneller haline gelmektedirler. Politika seti olarak neoliberalizm ise daha çok ilk ikisinin bir yansımasıdır ve Steger ve Roy bunu ekonominin deregülasyonu, ticaret ve sanayinin serbestleştirilmesi ve kamu iktisadi teşebbüslerinin özelleştirilmesi formülüyle açıklarlar (2010: 13). Bu formülasyon, teorikten ziyade pratik yönleri hakkında daha geniş bir uzlaşma bulunan neoliberalizmin muhtevasını da özetlemektedir.

Bu sınıflandırmaya benzer şekilde, Boas ve Gans-Morse da, siyasi ekonomi literatüründe bahsedilen neoliberalizm tiplerine dair bir sınıflandırma yapmışlar ve kavramın, iktisadi reform politikaları, kalkınma modeli, normatif bir ideoloji ve bir akademik paradigma olarak dört farklı anlamda kullanıldığını ve bunlar arasında en çok kastedilenin iktisadi reform politikaları olduğunu nicel olarak göstermişlerdir (2009: 143). Ayrıca, üç tip politikayı neoliberal olarak addetmişlerdir: fiyatlar, sermaye ve ticaret üzerindeki kontrolleri kaldıran politikalar; özelleştirme gibi uygulamalarla devletin ekonomideki rolünü azaltan politikalar ve makroekonomik istikrarı hedefleyen sıkı maliye ve para politikaları (Boas ve Gans-Morse, 2009: 143). Bir başka çalışmaysa neoliberalizmin üç çeşidini, normatif ideolojik sınıfsal bir proje, neo-emperyal bir proje ve piyasa köktencisi bir ideoloji olarak tespit etmektedir (Swain, Mykhnenko ve French, 2010: 143). Overbeek ve Apeldoorn da neoliberalizmi piyasacı, arz odaklı ve ortodoks parasalcı birtakım söylemlerin bileşimi olarak görmektedirler (2012: 5).

Bütün bu sınıflandırmaların gösterdiği, neoliberalizm kavramının, birden çok anlama karşılık geldiğidir. Harvey ise, sosyal bilimler açısından daha 'kullanıcı dostu' bir tanıma sahiptir; neoliberalizmin, devletin rolünün piyasaya uygun koşulların yaratılması ve sürdürülmesine indirgendiği siyasi ekonomik pratiklerin bir teorisi olduğunu söylemektedir (2007: 2). Harvey de

devleti gece gözcüsü modeline yakın bir yere konumlandırmasına rağmen, neoliberalizmi ‘neo’ yapan özelliğin ne olduğu yeterince açık değildir. Fakat liberalizmle farkının, liberalizmde yanlış yatırımlardan doğan batma riskinin yatırımcıya ait olduğu, neoliberalizmdeyse borçluların, devletler ve uluslararası düzen eliyle, borçlarını sonuçları ne olursa olsun ödemeye zorlandıkları şeklinde açıklamaktadır (2007: 29).

Neoliberalizmi neo yapan özelliğin ne olduğunu anlamak için önce onun, liberalizmin politika yapımında etkili olduğu bir dönemden sonra etkisini yitirmesi ve sonra tekrar etki kazanmasına karşılık geldiğini anlamak gerekir. Dolayısıyla, liberalizme kıyasla neoliberalizmin, artırılmış bir rekabet ve devlet müdahalesinin daha da düşürüldüğü bir ortamı hedeflediği söylenebilir. Ostry, Loungani ve Furceri de, Uluslararası Para Fonu’nun (IMF) bir yayınında neoliberalizmin, artırılmış rekabet ve daha da küçük devlet olmak üzere iki temeli olduğunu savunmaktadırlar (2016: 38). Bilhassa 2008 iktisadi krizinden beri artarak savunulan ve çeşitli sektörlerdeki büyük şirketlerin kurtarılarak yatırımcıların iflas riskinin adeta sıfırlanmasını savunan ‘batmak için çok büyük’ (*too big to fail*) argümanı da, tıpkı ‘başka alternatif yok’ (*There is No Alternative*) diyen TINA argümanı gibi, neoliberalizmin yatırımcıları savunmadaki aşırı duruşunun iyi bir göstergesidir. Harvey’nin yaklaşımından destekle, neoliberalizmi neo yapan özelliğinin ulusal ölçekte batmak için fazla büyük yatırımlardan, küresel ölçekteyse uluslararası yatırımlardan beklenen finansal akışın devlet eliyle garantilenmesini sağlayan bir neoliberal devlet yaratmaya odaklanması olduğu söylenebilir (Ünal, 2023: 27).

Bu açıdan neoliberalizm, teorik bir çerçeve olmaktan ziyade, bir tür siyasi ekonomi pratiğidir. Öncelikle, neoliberaler, neoliberalizmin bilimsel yöntemi yansıttığını ve nihai bir değerler setine ulaşmaktan ziyade, gelişmeye açık olduğunu savunmaktadırlar (Pirie, 2017: 8). Diğer taraftan, örneğin bizzat aynı yazar, kendiyle çelişen şekilde, insan davranışlarının tahmin edilebilir olmadığını kabul etmektedir (Pirie, 2017: 41). Hâlbuki Popperci yaklaşıma göre, bilimsel bilginin temel özelliği yanlışlanabilir ve tekrarlanabilir olmasıdır. Ancak, neoliberalizmin tekrarlanabilir olmadığını yukarıda bizzat Pirie kendisi göstermişken, Rodrik ise, neoliberal tavsiyelerin, aşırı açık uçlu olmalarından ötürü, asla yanlışlanabilir olmadığını göstermiştir (2006: 980). Bir bilgi alanının bilimsel kabul edilmesinden sonra, daima metodolojik tartışmalar başlamaktadır. Neoliberalizmin yöntemsel yaklaşımıyla ilgili olarak en çarpıcı olan şey ise, Pirie’ye göre neoliberalizm ve sosyalizmin birbirlerinden sadece yöntemsel açıdan ayrıştıklarını belirtmesidir; ona göre sosyalizm servetin tekrar dağıtımını hedeflerken, neoliberalizm servetin yaratımını hedeflemektedir (2017: 55). Neoliberalizmin bir diğer ‘yasası’ ise, siyaset ve ekonominin ayrılmasıdır; neoliberalizm de, liberalizmin diğer türevlerinde de olduğu gibi, siyaset ve ekonominin ayrı ve ikincinin birinciye üstün olduğu inancına dayanmaktadır. Yine de, *Reaganomics* ve *Thatcherism* gibi, kendi içinde çeşitli türevleri olması sebebiyle, neoliberalizmin de yekpare bir yapı olmadığı iddia edilebilir.

Çeşitli türevlerin varlığına rağmen, bütün neoliberal uygulamalar, Vaşington Oydaşması’nda (*Washington Consensus*) vücut bulan birtakım ortak özellikler paylaşmaktadır. 1990 yılında John Williamson tarafından, *Latin American Adjustment: How Much Has Happened?* eserinde kavramsallaştırılan Vaşington Oydaşması tabiri, gelişmekte olan ülkeler için on reform tavsiyesi içermektedir: mali disiplin, kamu harcama önceliklerinin gözden geçirilmesi, vergi reformu, faiz oranlarının serbestleştirilmesi, rekabetçi bir kur oranı, ticaretin serbestleştirilmesi, gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının serbestleştirilmesi, özelleştirme ve mülkiyet haklarının iyileştirilmesi (1990). Vaşington Oydaşması’nın ve neoliberalizmi besleyen Friedman’ın parasalcılık ve Buchanan ile Tullock’un kamu tercihi teorisi gibi diğer fikirler de düşünüldüğünde Harvey’nin, neoliberalizmin bütün kurgusunun, sermaye birikimini artırmak için kapitalizm içinde yeni alanlar oluşturmaya odaklandığı yönündeki görüşü daha da anlam kazanmaktadır (Harvey, 2007: 159). Benzer şekilde Gamble da, neoliberalizmin savunduğu tek politika reçetesinin,

kısıtlamaları kaldırıp vergileri indirerek piyasalara en geniş alanı yaratmak olduğunu savunmaktadır (2001: 132).

Neoliberalizmin iktisadi muhtevasının yanı sıra, siyasi olarak demokrasiyi ‘gerekli’ gören bir ideoloji olmadığını da anlamak gerekir; neoliberalizmin, ifade özgürlüğü ve demokrasi konularındaki görece sessizliği bu durumun temel göstergesidir. Neoliberalizmin iktisadi reçetelerinin otokrat yöneticilerce de uygulanabiliyor olması, Harvey’nin, neoliberalizmi ‘siyasi ekonomik pratikler bütünü’ olarak algılayışını daha da anlamlı kılmaktadır. Thorsen ve Lie de, neoliberalizmin, bilhassa bireysel iktisadi özgürlükleri vurguladığını belirterek bu pozisyonu desteklemektedirler (2017). Neoliberal reçetelerin ilk tatbikinin askeri darbe sonrası Şili olduğu akla getirildiğinde, bu yaklaşımlardaki haklılık payı daha iyi görülmektedir. Neoliberalizmin, sosyal transfer içeren politikalara karşı, neredeyse “sosyal Darwinizm”e varan karşıtlığı, neoliberal reform programlarının seçmen desteği toplamada yetersiz kalmasına neden olmaktadır (Smith, 2017). Bu sebeple, neoliberal politikaları savunan siyasetçiler, kampanyalarına başka değerler de eklemek zorunda kalmaktadırlar.

Neoliberalizmin işbirliği yapabileceği en uygun siyasi yaklaşım ise, her ikisinin de düzene verdiği önemden dolayı, yeni muhafazakarlık (*neoconservatism*) olarak belirginleşmektedir. Yeni muhafazakarlığın önemseydiği aile, dayanışma, dini erdemler gibi geleneksel değerleri paylaşmamakla birlikte her iki akım da, sosyal düzene önem atfederek bu zeminde buluşmaktadır ve popüler olmayan neoliberal programların seçmen desteği almasının tek yolu da düzen vaat etmektir (2001: 132). Neoliberalizmin demokrasiye ‘hevesli’ olmamasının altında yatan ana itki, siyaset ve ekonomiyi birbirinden ayrı görmesi, ikinciye birinciye üstün tutması ve siyasi müdahalelerin, servet yaratımında kritik olan ekonominin teknik niteliklerini bozucu etki yaptığını savunmasıdır. Sıkı teknik düzenlemeler, siyasetçiler açısından mümkünün hududunu çizmekte ve kullanılan teknik dil de, iktisadi konuları kamuoyunda tartışılmaktan uzak tutmaktadır. Neoliberalizmin, çeşitli sektör ve işlevler için bağımsız idareler kurulmasını savunan “düzenleyici özü” de bu şekilde ortaya çıkmaktadır (Harvey, 2007: 67). Rodrik, bu yaklaşımı “kurum köktenciliği” olarak adlandırmaktadır (2006: 980).

Böylece, neoliberal politikaların uygulandığı ülkelerde, önemli bir teori içi tutarsızlık ortaya çıkmaktadır: genişleyen bürokrasi. Neoliberalizm bir taraftan devletin küçülmesini ve ekonomiye müdahalesinin azalmasını savunurken, yarattığı düzenleyici kurumlar ile hem bürokrasiyi genişletmiş, hem de ‘daha az devlet müdahalesi’ değil, sadece ‘farklı tipte bir devlet müdahalesi’ getirmiş olmaktadır (Birch ve Mykhnenko, 2010: 5). O’Neill da, neoliberal politikaların devlet müdahalesi olmaksızın uygulanamayacağını ve neoliberal pratiklerin yayılmasıyla, devlet eliyle planlamanın yerini kaosu aldığını belirtmektedir (2003: 259). Karşılığında neoliberaler, bunun yanlış bir tabir olduğunu, ikilemin rasyonel planlama ile kaos arasında değil, merkezi planlama ile sistemin çeperlerinde yapılan bir planlama arasında olduğunu ve planlı sistemin planlayıcıların, piyasa sisteminin ise vatandaşların genel önceliklerinin karşılanmasına imkan tanıdığını söyleyerek neoliberal reçeteleri savunmaktadırlar (Pirie, 2017: 18-21). Bu noktada ise sorun, vatandaşların genel önceliklerini kimin temsil ettiğidir. Örneğin, Keynesçi bir sistemden neoliberal bir modele geçme kararını kim verecektir?

Eğer iktisat bilimi, tanımı gereği, kıt kaynakların sonsuz ihtiyaçlar arasında bölüşümü hakkındaysa, bu bölüşüm, doğal olarak bir karar süreci içermektedir ve siyaset, istisnasız bütün karar alma süreçlerine içkindir. Bu açıdan, Thorsen ve Lie, neoliberal pratiklerin doğasına ilişkin isabetli bir yorum yaparak, neoliberal politikaların tatbikinin gücü, siyasi süreçlerden iktisadi süreçlere, devletten piyasaya ve yasama ile yürütmeden yargıya aktardığını savunmaktadırlar (2017).

Diğer bir deyişle, hem ulusal hem de küresel seviyedeki siyasi ekonomi pratikleri nazarından, devletin piyasa lehine geri çekildiği bir ortam, neoliberal sistem tasarımının temel arzusu ve

öngörüsüdür. Böylece, siyasi ekonominin kurucu figürlerinden Susan Strange'in "Devletin Ricatı" (*Retreat of the State*) eserindeki kuramsal çerçeve de, neoliberal dönüşümü ifade etmede daha anlamlı hale gelmektedir. Elbette devletler, bir sistem içerisinde etkileşimde bulunmaktadır ve siyasi ekonomik sistemin düzenleyici ilkesindeki değişimler sistemdeki güç yapılarının niteliğini de değiştirmektedir. Bu sebeple, neoliberal dönüşümün uluslararası siyasi ekonomik sistemdeki güç yapılarında oluşturduğu değişimin tetkiki de önem taşımaktadır.

3. Uluslararası Siyasi Ekonomide Yapısal Güç Kavramı

Yapısal güç kavramından önce güç kavramına değinmek daha uygundur; çünkü uluslararası ilişkilerde geçer akçenin güç olduğu, antik Yunanda *Melos* (Değirmenlik adası) ve Atina arasındaki mücadeleyi anlatan Tucidides'ten beri gözlemcilerin ve çağdaş Uluslararası İlişkiler teorilerinin çoğu tarafından ittifakla kabul edilmektedir. Bunun sebebi gücün, hem devletlerarasındaki, hem de devletler ve devlet dışı aktörler arasındaki ilişkilere içkin olmasıdır; hatta Stopford, Strange ve Henley'in "üçgen diplomasi" (*triangular diplomacy*) yaklaşımı benimsenirse gücün, devlet dışı aktörlerin kendi arasındaki ilişkilere dahi içkin olduğu kabul edilebilir (1991). Buna rağmen gücün tanımı, türleri ve içeriği hakkındaki tartışmalar devam etmektedir. Nye bu durumu, gücü, tıpkı aşk gibi, ölçmek ve tanımlamaktansa yaşamının daha kolay olduğunu belirterek ifade etmektedir (2004: 53). Nye'in bu yaklaşımı ilk anda romantik bir klişe gibi görünse de, aslında gücün, nereden bakıldığına ve hangi tip güçten bahsedildiğine göre değişkenlik gösteren doğasını çok iyi ifade etmektedir. Yani gücü tanımlamak zor olsa da, onunla yüzleştığımızda hemen anlarız.

Yine de, gücün tanımına dair en geniş kabul gören yaklaşım, Dahl'ın "A'nın, B üzerinde, B'nin yapmayacağı bir şeyi yaptırabildiği dereceye kadar gücü vardır" şeklindeki yaklaşımıdır (1957: 201). Organski de gücü, "diğerlerinin davranışlarını kendi amaçlarına uygun şekilde etkileme kabiliyeti" olarak tanımlamaktadır (1968: 104). Nye ve Holsti de gücü benzer şekilde tanımlarlar; fakat Deutsch gücü, "çekişmelerde galebe çalma ve engelleri aşma kabiliyeti" şeklinde işlevselleştirmektedir (Deutsch, 1973: 23; Holsti, 1977: 165; Nye, 2004: 1). Tanımındaki çeşitliliğe paralel diğer bir ayrışma da, gücün sınıflandırılmasına ilişkindir; özellikle 'ilişkisel' (*relational*) ve 'yapısal' (*structural*) güç arasında net bir ayrışma vardır. İlişkisel güç, aktörlerin her bir ilişkisinde, karşılıklı yer alan aktörlere göre farklı bir denkleme dönüşmektedir; Dahl'ın tanımı tam da bu güç tipine karşılık gelmektedir.

Bu çalışmada kullanılacak güç tipi olan yapısal güç ise, aktörlerin seçim ve davranışlarının belirlenmesinde yapıların rolüne odaklanmaktadır. Bütün yapının her zaman belirli bir sahibi veya belirleyicisi yoktur, fakat yapının içindeki aktörler, oyunun kuralları ve nihai sonuçlar üzerinde farklı etkiye sahiptir. Diğer bir deyişle yapı, parçalarının toplamından daha fazlasıdır. Yapısal güç, literatürde, birçok farklı isimle anılmaktadır; kimileri yapısal güç, kimileri de sistemik güç veya meta güç gibi kavramları tercih etse de, yapısal güç ile kastedilenlerin çoğu benzer temellere dayanmaktadır ve bunların en önemlisi, yapının, yapı içindeki aktörlerin birbirleriyle etkileşiminden daha belirleyici bir nitelik taşıdığıdır. Böylece, yapı-yapan (*structure-agent*) tartışmaları açısından yapısal güç yaklaşımları, ilkini incelemektedir. Waltz'un "yapısal realizm" yaklaşımı da, yapısalcı birçok teorinin dayandığı zihin yapısının tipik bir örneğidir (2010). Krasner, kendi "meta güç" kavramını, "oyunun kurallarını değiştirme gücü" olarak tanımlamış, Joseph ise yapısal gücü sistemin, içindeki aktörleri belirli şekillerde davranmaya zorlaması olarak ifade etmiştir (Krasner, 1985: 14; Joseph, 2011: 637). Kısaca yapısal güç, bir yapının içindeki aktörlerin tercihlerini, kasti bir müdahaleye gerek kalmadan yapının kurallarına uygun şekilde kendiliğinden ayarlamasını ifade etmektedir. Ülkelerin birbiriyle entegrasyonunun arttığı Soğuk Savaş sonrası dönemde, yapısal gücün önemi daha da artmıştır. Strange de, dünya sisteminde devletler ve iktisadi kuruluşlar arasındaki ilişkilerde gitgide daha belirleyici olanın yapısal güç olduğunu ve ilişkisel güçten daha önemli hale geldiğini savunmaktadır (1994: 24).

Bu çalışma, uluslararası siyasi ekonomideki neoliberal dönüşümün, küresel finans ve bilgi yapılarındaki dönüşüm sayesinde gerçekleştiğini savunmakta ve iktisadi ve bilişsel bu dönüşümü, Susan Strange'ın yapısal güç yaklaşımını kullanarak incelemektedir. Böylece hem küresel neoliberal dönüşümün politika yayılma patikalarını incelemekte, hem de hemen hemen bütün yapısal güç yaklaşımları için getirilebilecek olan, güç mekanizmalarının nasıl çalıştığı hakkındaki eleştirileri, yapısal güç yaklaşımlarına katkıda bulunarak cevaplamaya çalışmaktadır. Çeşitli yapısal yaklaşımlar arasında Strange'ın yapısal güç yaklaşımı, küresel finansın yanı sıra küresel bilgi yapısına da ayrı bir güç yapısı olarak değinmekte ve böylece neoliberal dönüşümün söylem ve zihniyetteki yansımalarını daha iyi açıklamaktadır. Strange, yapısal gücü, uluslararası siyasi ekonomide devletlerin, siyasi ve ekonomik kurumların ve her alandaki profesyonellerin içinde etkileşimde buldukları yapıları şekillendirme ve etkileme gücü olarak tanımlamaktadır ve güvenlik, üretim, finans ve bilgi olmak üzere dört birincil güç alanı sınıflaması yapmaktadır (1994: 25). Çalışmanın, diğerleri arasından Strange'ın yapısal güç yaklaşımını kullanmayı tercih etmesinin sebebi, Strange'ın yaklaşımında birincil güç sahaları arasındaki ikili ve çoklu çift yönlü ilişkisellikler ile birincil güç alanlarının, uluslararası hukuk düzeni gibi ikincil güç alanlarıyla olan hiyerarşik ilişkisidir. Bu özellikler, aynı zamanda politika yayılma mekanizmalarının da çalışma ilkelerini kapsamaktadır. Bu çalışmanın maksat ve kapsamı gereği, dört birincil güç yapısından sadece finans ve bilgi yapılarına ağırlıkla yer verilecektir.

Finans yapısı, sistemde kredinin yaratılmasına, alınıp satılmasına ve sermayenin nasıl kullanıldığına ilişkin koşulları belirleyen yapıdır (Strange, 1990: 259). Finansal yapıdaki finansal güç ise, bazı aktörlere kredi sağlayarak onların şimdi harcıyıp gelecekte ödeyerek bugünkü piyasa koşullarını etkileme kapasitesi oluşturmaya imkân verirken, diğer bazı aktörleri kredi mekanizmalarından dışlayabilme gücüdür (Strange, 1994: 90). Strange'e göre finans yapısı veyahut kredi yapısını kontrol etme gücü, son birkaç on yılda diğer güç yapılarından daha fazla önem kazanmıştır. Bunun sebebi, iktisadi büyümenin artık sermaye birikimi sürecini beklemeden, kredi yaratımı sayesinde gerçekleştiriliyor olmasıdır. Strange'e göre Marksist analistlerin gözden kaçırdığı şey, gelişmiş bir ekonomide yatırımın biriktirilen sermayeyle değil krediyle yapıldığı ve o kredinin biriktirilen değil yaratılabilen bir şey olduğudur (1994: 30). Bir başka çalışmasında ise Strange, finans yapısının gücünün neden bu kadar arttığını, sermayenin bedelinin ve her türlü yatırımda sermaye gideri (*capex*) oranı artarken işletme gideri (*opex*) oranının düşmesine bağlamaktadır (1996: 9). Gerçekten de, gelişen teknoloji bir taraftan her türden ürün ve hizmetin karmaşıklığını artırırken, bir taraftan da başlangıçta katlanılması gereken yatırım maliyetini artırmaktadır. En basit örnek olarak, ilk yatırım maliyeti düşük işletme gideri yüksek termal elektrik santrallerinden, ilk yatırım maliyeti yüksek işletme gideri düşük yenilenebilir elektrik santrallerine geçiş verilebilir. İlk yatırım maliyetinin artmasıysa ülkeleri, özellikle dış kaynak ihtiyacı yüksek olan en az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri, gelişmiş ülkelerin finans piyasalarından kaynak bulmaya, kısaca onların taleplerini karşılamaya mecbur bırakmaktadır.

Tam da bu sebeple birçok başka yazar gibi Strange de, bir kalkınma ve ekonomik büyüme aracı olarak paranın, siyasi gücün ikamesi olduğunu belirtmektedir (1994: 95). Bu açıdan, kredi mekanizmalarında etkili olan aktörler aynı zamanda ekonomik neticeler üzerinde de etkili olduğu için, kendi isteklerini kasten dayatmadan dahi, siyasi etkiye sahip olabilmektedir.

Strange, uluslararası finansal kurumların etkilerini de yapısal analize dâhil etmektedir. Sıkıntı yaşayan ülkeler Uluslararası Para Fonu'na (IMF) başvurduklarında IMF deflasyonist, piyasacı ve sübvansiyon karşıtı politikalar uygulatarak ülkeleri disipline etmeye ve böylece uluslararası piyasaları, bu ülkelere borç vermeleri için tatmin edecek güveni sağlamaya hazır ve istekli durumdadır (Strange, 1994: 112). Uluslararası finansal sistemin devletlerarası borçlardansa banka kredilerine dayalı hale gelmesi, borçlu ülkelerin finansal zafiyetlerinin siyasi sonuçlar yaratması riskini azaltırken, özel bankaların IMF onayı olmadan kredi vermeye yanaşmamalarıysa, bu ülkeleri bu kez de IMF kararlarına hassas bir hale getirmiştir (Strange, 1990: 261). Birçok

gelişmekte olan ve en az gelişmiş ülkenin uluslararası finansal yapıda benzer sorunlarla uğraşmasının sebebi, fiziki sınırlarla bölünmüş olsa da küresel finansal sistemin sanki tek bir bütünmüş gibi hareket etmesidir; bu sistemde ulusal sanayi politikaları veya ülkelerin ekonomi tercihleri, o ülkenin küresel finansal yapıdan ne kadar faydalanabileceğini, dış politika veya savunma politikasından bile daha fazla etkileyebilmektedir (Strange, 1990: 260; Stopford, Strange ve Henley, 1991: 1).

Bilgi yapısı da, birincil küresel güç yapılarından olmasına rağmen, en gözden kaçırılmış, en az anlaşılmış ve çalışılmış yapılardan biridir. Bilgi yapısı inançlar, her türden fikir ve bilgi ile bunların nasıl iletildiği, yayıldığı ya da engellendiğini kapsamaktadır. Finans gibi diğer güç yapıları, kredi sağlamak gibi, pozitif bir kapasiteye dayanmaktayken bilgi yapısı genelde, bazılarının belirli bilgi/verilere erişimini kısıtlamak gibi negatif bir kapasiteye de dayanmaktadır. Bilgi yapısının diğer bir farkı da, birinin sahip olduğu bilgi miktarının diğerlerine kalan bilgi miktarını azaltmaması, yani sıfır toplamı olmamasıdır (Strange, 1994: 122). Strange, bilgi yapısındaki üç önemli değişikliği, büyük hacimdeki verinin depolanmasına ve uzak mesafelere kolayca iletilmesine imkân sağlayan iletişim sistemlerindeki gelişme, sözsüz iletişimin uzak mesafeli iletişimi daha etkili hale getirmesi ve insan topluluklarını bölen ve ayrıştıran inanç ve düşünce sistemlerinin aşınması olarak tanımlamaktadır (1994: 120-122). Üniversite ve okulların yaygınlaşp dini eğitimin yerini alması ve profesyonel kariyerin tek yolu haline gelmesiyle bu kurumlar, belirli fikirlerin yayılıp savunulması ve insanların belirli inanç ve fikirlere sevk edilmesinde kullanılmaya başlamıştır.

Bilgi yapısındaki negatif kapasite, hâkim fikir ve inançlara alternatif olabilecek fikir ve inançların oluşmasını ve yayılmasını önlemeyi de kapsamaktadır; Orta çağ kilisesinin uygun görmediği görüşleri engellemek için dini eğitim kurumlarını kullanması gibi müesses neoliberal düzen de, kamucu alternatiflerin oluşmasını, bu fikirleri daha eğitim kurumlarında ve uluslararası platformlarda baskılayarak ya da ekolojik hâkimiyetini bu alternatiflere karşı kullanarak engellemektedir. Bilgi yapısı bunu, aktörlerin kasti çabalarına gerek kalmadan, belirli siyasi ekonomik fikirlerin desteklenmesi, yaygınlaştırılması ve uygulanmasının desteklenmesiyle gerçekleştirmektedir. Bilgi yapısındaki gücün özü, küresel olarak hangi değerlerin yayılıp savunulacağını etkileme gücüdür. Bu sayede bilgi yapısı, farklı aktör tipleri için farklı alanlardaki meşru seçeneklerin hududunu tayin etmektedir.

Basitçe, bir fikir sistemin çoğunluğu tarafından benimsendiğinde, azınlıkta kalanlar üzerinde, çoğunluk değerleriyle uyumsuz uygulamalarını meşrulaştırma konusunda bir baskı kendiliğinden oluşmakta, bu da onları yapıya uyum sağlamaya sevk etmektedir. Kamuoyundaki uyumsuz fikirler de, gerek eğitim kurumları gerekse de bu eğitim kurumlarına dayanan akademik ve profesyonel platformlarca itibarsızlaştırılmaktadır. Strange'in de belirttiği gibi, alternatif değerlerin meşruiyet kazanmasını engelleyebilme tekeli, müesses yapı içinde etkili olan aktörlerin güçlerini korumalarının temelidir (1994: 124). Bu yüzden kredi verenlerin finanse edecekleri uygulamaların, müesses bilgi ve finans yapılarında meşru kabul edilen değerler ve pratiklere dayanması ve bu sınırlar dâhilinde kalması gerekmektedir. Küresel finansal aktörler, güçlerini istenen siyasi ekonomi pratiklerini destekleyerek, diğer aktörlerin politika tercihlerini etkilemekte kullanmaktadır. Böylece finans ve bilgi yapılarında kendiliğinden işleyen süreçler, müesses neoliberal nizamın yeniden üretilmesini sağlamaktadır. Bu kapsamda alternatiflerin oluşmasının önlenmesi, mevcut yapının sürdürülmesi ve yapı içinde yaygınlaştırılması için işleyen politika yayılma mekanizmalarının tetkiki ayrı bir önem taşımaktadır.

4. Uluslararası Siyasi Ekonomide Neoliberal Yapılaşım

Bu bölümde, uluslararası siyasi ekonomideki neoliberal yapılaşımı mümkün kılan, bazıları kasti bazıları yapısal politika yayılma mekanizmaları, yapısal güç perspektifinden incelenecektir. İki

gruptaki politika yayılma mekanizmaları zaman zaman birbiriyle ilintili olabilmekte ve bazen bir mekanizma hem kasti olarak kullanılabilen hem de yapısal olarak etki gösterebilmektedir.

4.1.Kasti Politika Yayılma Mekanizmaları

Kasti politika yayılma mekanizmaları, uluslararası siyasi ekonomik sistemdeki aktörler tarafından, belirli bir politika, pratik veya fikri diğer aktörlere de yaygınlaştırmak amacıyla bir hedefe matuf, ‘kasten’ ve bilinçli atılan adımları ifade etmektedir. Kasti politika yayılma mekanizmalarına sistemdeki güçlü aktörlerce, Drezner’in gösterdiği gibi iktisadi küreselleşmenin politikalarda yeterince yakınsama oluşturmaması nedeniyle ihtiyaç duyulmuştur (2001). Bu gruptaki mekanizmaların anlaşılması, işleyişlerindeki basitlikten ötürü, yapısal mekanizmalara kıyasla daha kolaydır. Kasti politika yayılma mekanizmaları, seçkinlerin devşirilmesi (*elite recruitment*) ve zorlayıcı politikaların uygulanması (*policy enforcement*) olarak kabaca ikiye ayrılabilir.

Seçkinlerin devşirilmesi, özellikle ‘Şikago oğlanları’ (*Chicago boys*) örneğiyle bilinmektedir. Yüzlerce Şilili iktisat öğrencisinin, Şikago Üniversitesi’nde serbest piyasa mantığıyla eğitilip ülkelerine dönmeleri ve zaman içerisinde bu öğrencilerin Şili ve çevre ülkelerde görevde yükselmeleriyle, iktisat siyaseti ve uygulamalarında neoliberal etkiler görülür hale gelmiştir. Bilhassa, 1973’te Amerikan Merkezi Haberalma Teşkilatı (CIA) desteğiyle gerçekleşen Pinochet darbesinden sonra Şikago oğlanları, yeni yönetimi ekonominin serbestleşmesi, özelleştirme yapılması, sosyal harcamaların azaltılması, gümrük vergilerinin azaltılması ve fiyat kontrollerinin kaldırılmasına yöneltmiştir ve Şili, adeta neoliberal reçetelerin denendiği bir laboratuvar haline gelmiştir (Jilberto, 1993). 1973 Şili darbesinden sonra uygulanan politikalar sebebiyle, ‘neoliberal’ kavramı da anlam kayması yaşamış ve özellikle güney Amerikalı yazarlar tarafından eleştirel bir anlamda kullanılmaya başlamasıyla, terminolojik kaymanın (*terminological shift*) en klasik örneklerinden biri olmuştur (Boas ve Gans-Morse, 2009: 150). Bir ülkenin seçkinlerinin kasti bir çabayla belirli bir yönde devşirilmesi, bazen entelektüel açıdan ters sonuçlar da doğurabilmekte, kamuoyunda yaratabileceği neoliberalizm karşıtlığıyla sermaye kontrollerinin getirilmesine veya korumacı politikalara sebep olabilmektedir (Gamble ve Payne, 1996: 254). Bu yüzden, neoliberal reformların demokratik yollarla uygulanması gereken ülkelerde, rızanın inşası da gerekmektedir. Rızanın inşası içinse, medya gücü ve bazı meşhur figürlerin neoliberalizm tarafına çekilmesi gerekmiştir. Bu sayede daha sonra siyasi partilerde etkinlik kazanılarak nihayetinde hükümet gücünün zaptı mümkün olabilmıştır (Harvey, 2007: 40). Neoliberaler ise bu yaklaşımı, sanki bir grup zengin ve üst düzey insanın, sağ politikacıların işbirliğiyle dünyayı gizlice yönetme çabası şeklinde gülünç bir komplo teorisi gibi algılayarak reddetmektedirler (Pirie, 2017: 2).

Zorlayıcı politikalar ise havuç-sopa siyaseti (*carrot and stick policy*) olarak da bilinmektedir ve genelde iktisadi buhran yaşayan ülkelerin, kredi bulma süreçlerinde özellikle küresel ekonomik sistemde kredi mekanizmalarını kontrol eden iki ana aktör IMF ve Dünya Bankası (DB) tarafından bir politika yayılma mekanizması olarak tercih edilmektedir. 1980’lerden itibaren bu kurumlar, sadece kısa dönemli ödemeler dengesi sorunu yaşayan ülkelerin değil, uzun vadeli fiziki yatırımlar için de kredi arayan ülkelerin ana fonlayıcısı olmuştur. Fakat ülkeler bu kurumların kapısını çaldıklarında, her iki kurum da sadece koşulluluk (*conditionality*) ilkesi çerçevesinde kredi vermeyi kabul etmiştir. Koşulluluk, ülkeleri, ekonomilerini neoliberalizm çerçevesinde dönüştürmeye sevk ederek, borçlarını ödeme kapasitelerini artırmaya dayanmaktadır. Ülkeler kredi için başvurduklarında krediyi nerede kullanacakları, hangi reformları yapacakları gibi unsurları içeren bir Niyet Mektubu (*Letter of Intent*) sunmaları beklenir ve bu mektuptaki taahhütler çerçevesinde finansman akışı düzenlenir. Koşulluluk çerçevesinde ülkelere önerilen standart reçeteler, genelde Vaşington Oйдаşması’nda olgunlaşan fikirlere dayanmaktadır. Bu reçeteler ülkelere, 1980’lerin borç yapılandırılmaları sırasında kurumsal reformlar, özelleştirmeler ve daha az sosyal harcama uygulamalarını öneren yapısal uyum programları (*structural adjustment*

programmes) kapsamında dayatılmıştır (Harvey, 2007: 29). Bu programlar müddetince kriz olan ülkelerde önce istikrarlılaştırma, sonra özelleştirme ve nihayet bütünüyle serbestleştirme, neoliberal çerçevede yetişen teknokratların temel iş yapış şekli olmuştur (Rodrik, 2006: 973). Fakat 2000'lerin ortalarından sonra, bütün ülkelerde tek tip reçetelerin uygulanmasındansa farklı ülkelerdeki farklı sorunlara karşı hükümetlere esneklik sağlanmasının daha iyi olabileceği Dünya Bankası'nca da kabul edilmeye başlamıştır (World Bank, 2005: 14).

Zorlayıcı ve dış kaynaklı niteliklerine rağmen IMF ve Dünya Bankası programları, yine de içeride belirli bir destek olmaksızın ilerleyememektedir. Hatta Harvey'e göre, IMF bazen, içerideki hâkim sınıfların zaten uygulamak istedikleri neoliberal politikaların adeta günah keçiliğini üstlenmektedir (2007: 117). Stiglitz de, neoliberal politikaların uygulanması sırasında Batılı finans kurumlarının nasıl her şartta kazanabildiklerine dair şüpheleri ortaya koymaktadır (2002: 129). Koşulluluk politikası ve yapısal uyum programları, öncül ve ardıl olarak ikiye ayrılmaktadır. İlkinde kredi, taahhüt edilen reformların gerçekleşmesinden sonra verilirken, ikincisinde ise reformların öncesinde verilir (Waeyenberge, 2010: 106). Dünya Bankası ise ülkelerin krediye değil, fikirlerin tatbikine odaklanması gerektiğini savunmaktadır (World Bank, 1998: 4). Böylece banka, kendini, iyi uygulama örneklerinin ve 'hasta' ekonomilerin nasıl iyileştirileceğine dair reçetelerin saklandığı bir 'bilgi bankası' gibi de konumlandırmış olmaktadır (Wolhensohn, 1996). Buradaki sorun bankanın, bilgiyi salt bilimsel bir çerçeveden algılayarak o bilginin üretildiği sosyo-kültürel arka planı görmezden geliştirdiği (Mehta, 1999).

4.2. Yapısal Politika Yayılma Mekanizmaları

Yapısal politika yayılma mekanizmaları, uluslararası siyasi ekonomik sistemdeki aktörlerin kasti çabaları olmaksızın, finans ve bilgi yapılarındaki neoliberal dönüşümün, ülkeler üzerinde kendiliğinden yarattığı etkiyle devletlerin buna uyum sağlaması veya yeni oluşan düzenden faydalanmak istemesi şeklinde etki göstermektedir. Neoliberal dönüşüm açısından en önemli iki yapısal politika yayılma mekanizması ise değişen menfaatler (*altered payoffs*) ve ilke değişimi (*norm substitution*) olarak değerlendirilebilir.

Değişen menfaatler yaklaşımı, uluslararası sistemin birleşik kaplar misali bir bütün olduğunu ve bir aktörün tercihlerinin yarattığı dışsallıklarla diğerlerinin de menfaatlerini etkileyerek onları da yeni durumdaki menfaatlerini ilerletmeye ittiği görüşüne dayanmaktadır ve değişen maddi menfaatler (*altered material payoffs*) ve değişen itibari menfaatler (*altered reputational payoffs*) olarak ikiye ayrılabilir (Simmons ve Elkins, 2004: 172). Değişen maddi menfaatler, belirli bir politika seçiminin fayda-maliyet analizinde yaptığı maddi değişikliklere odaklanmaktadır. Gerçekten de, Bartolini ve Drazen'in gösterdikleri gibi, iktisadi faaliyet serbestleşmeye müspet tepki vermektedir; bir ülkenin dış rakipleri serbestleşme adımları attığında, iktisadi faaliyet o ülkelere kaymaktadır (1997). Bu yüzden rakip ülkeler de serbestleşmeye giderek küresel ekonomik gidişattan kopmamak ve paylarını korumak için rekabetçi bir baskı hissetmektedir. Bu baskı, hükümetlerin küresel iktisadi faaliyeti ülkelere çekerek büyümeyi artırma isteklerinden doğmaktadır. Bu açıdan Simmons ve Elkins, ülkelerin en önemli rakiplerinin politikalarından etkilendiklerini ve iktisadi faaliyeti kendilerine çekmek bakımından stratejik düşünceyle davrandıklarını savunmaktadırlar (2004: 173). Örneğin en az gelişmiş ülkeler birbirleriyle rekabet etmekte ve küresel doğrudan yatırım akımlarının benzer kısımlarını çekmek için yarışmaktadır; bu sınıftaki bir ülkenin, örneğin Japonya'ya gidecek bir elektronik yatırımını kendine çekmeyi hedeflemesi zaten gerçekçi görünmemektedir.

Değişen itibari menfaatler ise, diğer aktörlerin dışsallıklarıyla bilgi yapısında bir fikri oйдаşma yaratmasına dayanmaktadır. Buna göre sistemde belli çoğunluktaki aktörün bir politika veya pratik üzerinde oйдаşma sağlamış olması durumunda, bundan ayrıışan aktörlerin, dışlanmaları veya başarısızlıklarının çoğunluktan ayrıışmaktan kaynaklandığı yönünde eleştirilmeleri daha yüksek bir ihtimaldir. Bu yüzden bir ekonomi yaklaşımı üzerinde fikri oйдаşmanın varlığı, buna uyum

göstermemenin maddi olmayan maliyetlerini artırarak, aktörlerin itibari menfaatlerini zedelemektedir (Simmons ve Elkins, 2004: 173). Literatürde de hükümetlerin, belirli bir politika veya pratiği uygulayan hükümetlerin sayısına veya oranına duyarlı olduğu gösterilmiştir (Granovetter, 1978; Schelling, 1978). Böylece, finans veya bilgi yapılarında oluşan bir oydaşma, hiçbir aktörün kasti bir çabasını gerektirmeden, ayrıksı aktörler üzerinde de yapısal bir baskı oluşturarak, sistemdeki disiplini kurmakta ve sürdürmektedir.

İlke değişimi, belirli bir alandaki görüş ve pratiklerimizin uygunluğuna dair genelgeçer varsayımlarımızın değişmesini ifade eder ve kendi içinde seçkinlerin devşirilmesi, yeni fikirlerin öğrenilmesi ve politika taklidi gibi unsurlar içermektedir. Kentikelenis ve Babb ise bunu, kaynak ve mütteliklerin etkinleştirilmesi, yeni pratiklerin normalleştirilmesi ve yeni iş yapış biçimlerinin istikrarlılaştırılması olarak tanımlamaktadırlar (2019: 1720). Seçkinlerin devşirilmesi kasti mekanizmalar kısmında anlatılmıştı. Kasti bir çabayla bir ülkenin seçkinlerinin belirli bir fikir doğrultusunda yetiştirilmesinden başkaca, zamanla bilgi ve finans yapısındaki akademik kurumların bu doğrultuda şekillenmesiyle de küresel epistemik topluluğun hâkim öğretileri etkilenmekte ve sadece hedeflenen tek bir ülkenin değil, sistemdeki bütün ülkelerin değerler seti şekillendirilmektedir. Böylece, yapı içinde oluşan yeni ilkeler, çevreyle ilgili olarak hâkim konuma gelerek, alternatiflerin bastırılması işlevini de kendiliğinden gerçekleştirmektedir.

Yeni fikirlerin öğrenilmesi ise, uluslararası kurumlarla devletlerarasındaki etkileşim sırasında, devletlerin yeni fikir ve politikaları öğrenmesi şeklinde gerçekleşmektedir ve daha çok rejim teorisi tarafından izah edilmektedir. Krasner'in klasik tanımına göre rejimler, belirli bir konuda aktörlerin beklentilerinin uzlaştığı bir dizi ilke, kural ve karar alma mekanizmasıdır ve piyasa başarısızlıklarının önlenmesi, belirsizliğin azaltılması işlem maliyetlerinin düşürülmesi ve bilgi paylaşımı amaçlarını gütmektedir (Krasner, 1982: 203; Gilpin, 2001: 83). Bu kapsamda devlet menfaatlerinin de ilkelere etkilendiğini ve bu menfaatlerin rejimlerce sağlanan yeni bilgi ve fikirlerle değişebileceği savunulmaktadır (Haggard ve Simmons, 1987: 492-510). Böylece değişen menfaatler ve ilke değişimi mekanizmaları ortak bir zeminde buluşmaktadır.

Rejim teorisine göre bir güç yapısındaki değişimin devlet menfaatlerini değiştirmesi iki yolla olabilmektedir. İlki, işlevselci ve oyun teorisi yaklaşımlarınca vurgulanan, bir alandaki güç yapısındaki değişimlerin, devletlerin içinde etkileşimde bulunduğu denklemi değiştirdiği; ikincisi, bilişsel yaklaşımlarca savunulan, doğrudan menfaat tanım ve algısını değiştirdiğidir (Haggard ve Simmons, 1987: 514). Özellikle bilişsel yaklaşım, rejimleri bilgi yapısındaki değişimler için bir öğrenme platformu olarak algılamaktadır. Hall bu süreci bir çeşit "sosyal öğrenme" olarak tanımlamaktadır (1993). Böylece devletlerin tercihlerinin fikir, ilke ve inançlardaki yapısal değişimlerden etkilenmesi de, Strange'in küresel bilgi yapısı kavramına tam uyum sağlamaktadır. Bu aynı zamanda, eşik teorisi (*threshold theory*) yaklaşımının da kapsamına girmektedir. Eşik teorisine göre aktörler, içinde buldukları sistemde gerçekleşen bilhassa bir eşiğin üstündeki sayı veya orandaki aktörün yer aldığı ilke değişimlerine katılmak konusunda daha uyumlu davranmakta, ayrıksı görünmek istememektedir. Bir eşik sayısının veya oranının yakalanması içinse, belli sayı veya orandaki aktörün yeni ilke ve pratikleri kabullenmeleri, bunun içinse yapısal mekanizmalarca bu değişime sevk edilmeleri gerekmektedir. Bu mekanizmalar devletleri, küresel finans ve bilgi yapılarında oluşan değişimlere uyum sağlamaya sevk ederek değişimlerin, yapının bütününe yayılmasını sağlamaktadır.

5. Sonuç

Kavramsal açıdan ondokuzuncu yüzyılın sonlarında ortaya çıkan ve yirminci yüzyıl boyunca artan sıklıkla kullanılan neoliberalizm, özellikle 1980'lerden itibaren küresel siyasi ekonomi pratiklerinde hâkim duruma gelmeye başlamış ve kabaca 1930'dan beri bu pratiklerin temel düzenleyici ilkesi konumunda olan ve Keynesçi fikirleri de içeren modern liberalizmi ikame etmiştir. Modern liberalizmin toplumun temel ihtiyaçlarının gerekirse kamu eliyle karşılanması ve

devletin, işsizliği azaltmak konusunda sorumlu kılınması fikirlerinin aksine neoliberalizm, neredeyse sadece sermaye ve kar akımlarının güvenceye alınmasına ve henüz piyasalaştırılmamış sektörlerin de devlet eliyle piyasalaştırılmasına odaklanmış ve bilhassa sosyal harcama karşıtlığı yüzünden halk kitlelerinin tepkisini çekmiştir. Siyasette genelde yeni muhafazakâr akımlarla ittifak edebilen neoliberalizm, öncelikle darbe dönemi Şili’de ve kısmen ABD ile Birleşik Krallık’ta tatbik edilmiştir.

Neoliberal dönüşümün Soğuk Savaş’tan sonra küresel olarak yayılması, neoliberal reformların ülkesel değil, küresel bir nitelik taşıdığını ve bütün ülkelerin bu kapsamda aynı yapısal etkilere maruz kaldığını göstermektedir. Susan Strange’in yapısal güç kavramı da, bu dönüşümü tahlil etmek için uygun bir çerçevedir. Strange’in özellikle finans ve bilgi yapıları, neoliberal dönüşümün nasıl küresel bir hüviyete büründüğünü kabaca açıklamaktadır. Finans ve bilgi yapılarında neoliberal fikir ve uygulamaların hâkim hale gelmesiyle, neoliberal çerçeveye uymayan pratiklerin krediye erişimi hiçbir aktörün kasti çabası olmaksızın yapısal olarak kısıtlanmış; neoliberal mantalitenin bilgi yapısındaki ekolojik üstünlüğüyle, hem alternatiflerin oluşmasını baskılamış hem de sadece neoliberal uygulamalara meşruiyet sağlamıştır.

Fakat küresel neoliberal dönüşüm, daha detaylı birtakım mekanizmalar içermektedir ve bu dönüşüm, kasti ve yapısal politika yayılma mekanizmaları olarak ikiye ayrılabilir. Kasti mekanizmalar, neoliberal dönüşümü yaygınlaştırmak isteyen çeşitli aktörlerin kasıtlı çabalarını ifade etmektedir. Bu mekanizmalar arasında en önemlileri, bir ülkenin karar alıcılarının ya da eğitim kurumlarının belirli bir anlayışta yetiştirilip hedeflenen ülkede etkin hale gelmeleriyle neoliberalizmin yayılmasını öngören seçkinlerin devşirilmesi ve iktisadi buhran yaşayarak uluslararası finans kurumlarından kredi talep eden ülkelere, belirli neoliberal reformlar yapmaları şartıyla kredi verilmesini, böylece ülkelerin neoliberal reformlara zorlanmasını öngören zorlayıcı politiklardır.

Neoliberalizmin yayılmasında etkili olan önde gelen yapısal mekanizmalar ise, değişen menfaatler ve ilke değişimi mekanizmalarıdır. Değişen menfaatler, değişen maddi menfaatler ve değişen itibari menfaatler olarak iki kısımda ele alınabilir. Her ikisi de, uluslararası sistemdeki bir aktörün politikalarının veya yaptığı reformların yarattığı maddi veya normatif dışsallıklarla, diğer aktörlerin menfaatlerini veya menfaat algılarını etkilemesine odaklanmaktadır. Böylece sistemde aktörler arasındaki mevcut denklem değişmekte ve diğer aktörler üzerinde, yeni duruma uyum sağlama yönünde yapısal bir baskı oluşmaktadır.

İlke değişimi mekanizması da bu çerçeveye dayanmaktadır. Yapısal politika yayılma mekanizmaları arasında yer alan ilke değişimi, bir alandaki siyasi ekonomi pratiklerinin meşruiyet zeminini tayin eden ilkelereki değişimlerin, sistemdeki aktörler üzerinde bu değişimlere uyum sağlama yönünde yaratacağı yapısal baskıları konu edinmektedir. Bu yönüyle, daha kamucu pratiklere açık olan modern liberalizmden neoliberalizme geçiş, adeta bir paradigma değişimini barındırmaktadır ve uluslararası siyasi ekonomik sistemdeki bütün aktörler üzerinde, değişen oranlarda yapısal etkiler üretmiştir. Sistemde neoliberalizme uyum sağlayan aktör sayısı arttıkça, ayrık kalmamak maksadıyla diğer devletler de uyum sağlama yoluna gitmiştir. Bu durum ise, literatürdeki eşik teorisi tarafından açıklanmaktadır.

Sonuç olarak, küresel neoliberal dönüşümün, küresel güç yapılarında etkili olan aktörlerin ilişkisel güçlerini yansıtan ‘kasti’ politika yayılma mekanizmalarıyla, sistem üzerinde kendiliğinden etki üreten ‘yapısal’ politika yayılma mekanizmalarının etkilerinden kaynaklandığını iddia eden bu çalışma, uluslararası siyasi ekonomik sistemi, sistem seviyesinde ele almış ve finans ve bilgi yapılarının, neoliberal dönüşümün küresel bir hüviyet kazanmasındaki ana itki olduklarını göstermiştir. Hem neoliberalizmin yayılma mekanizmaları, hem de neoliberalizmi liberalizmin diğer türevlerinden ayıran özelliklerin neler olduğu gibi unsurların da ele alınmasıyla bu çalışma,

devam eden liberalizm sonrası düzen tartışmalarına bu yönüyle mütevazı bir katkı yapmayı hedeflemiştir.

Kaynakça

- Bartolini, L. ve Drazen, A. (1997). Capital-Account liberalization as a signal. *American Economic Review*, 87(1), 138-154.
- Beveridge, W. (1945). *Why am I a liberal*. Londra: Jenkins Publishing.
- Birch, K. ve Mykhnenko, V. (2010). Introduction, A world turned right way up. Birch K. ve Mykhnenko V. (Ed.), *The rise and fall of neoliberalism: The collapse of an economic order?* içinde (pp. 2-3). Londra: Zed Books.
- Boas, T. C., ve Gans-Morse, J. (2009). Neoliberalism: From new liberal philosophy to anti-liberal slogan. *Studies in Comparative International Development*, 44, 137-161.
- Cox, R. (1981). Social forces, states and world orders: Beyond international relations theory. *Millennium: Journal of International Studies*, 10(2), 126-155.
- Cros, J. (1950). *Le "Néo-libéralisme" et la révision du libéralisme*. Toulouse: University of Toulouse.
- Dahl, R. A. (1957). The concept of power. *Behavioral Science*, 2(3), 201-215.
- Deutsch, K. W. (1973). *The analysis of international relations*. New Jersey: Prentice-Hall.
- Dil Derneği. (2023). Neoliberalizm. <http://www.dildernegei.org.tr/TR,274/turkce-sozluk-ara-bul.html>. Erişim Tarihi: 3 Ağustos, 2023.
- Drezner, D. (2001). Globalization and policy convergence. *International Studies Review*, 3(1), 53-78.
- Duménil, G., ve Levy, D. (2004). *Capital resurgent: Roots of the neoliberal revolution*. Cambridge: Harvard University Press.
- F.Kentikelenis, A., ve Babb, S. (2019). The making of neoliberal globalization: Norm substitution and the politics of clandestine institutional change. *American Journal of Sociology*, 124(6), 1720-1762.
- Friedrich, C. J. (1955). The political thought of neo-liberalism. *American Political Science Review*, 49(2), 509-525.
- Gamble, A. (2001). Neo-liberalism. *Capital and Class*, 25(3), 127-134.
- Gamble, A., ve Payne, A. (1996). *Regionalism and world order*. New York: St. Martin's Press.
- Gide, C. (1898). Has co-operation introduced a new principle into economics? *The Economic Journal*, 8(32), 490-511.
- Gide, C. (1922). *Consumers' co-operative societies*. New York: Alfred A. Knopf.
- Gilpin, R. (2001). *Global political economy: Understanding the international economic order*. Princeton: Princeton University Press.
- Granovetter, M. (1978). Threshold models of collective behavior. *American Journal of Sociology*, 83(6), 1420-1443.
- Haggard, S. ve Simmons, B. A. (1987). Theories of international regimes. *International Organization*, 41(3), 491-517.
- Hall, P. A. (1993). Policy paradigms, social learning, and the state: The case of economic policymaking in Britain. *Comparative Politics*, 25(3), 275-296.

- Harvey, D. (2007). *A brief history of neoliberalism*. New York: Oxford University Press.
- Holsti, K. J. (1977). *International politics: A framework for analysis*. New Jersey: Prentice-Hall.
- Jilberto, A. E. (1993). Chile: The laboratory experiment of international neo-liberalism. H. Overbeek H. (Ed.), *Restructuring hegemony in the global political economy: The rise of transnational neo-liberalism in the 1980s* içinde (pp. 58-78). Londra: Routledge.
- Joseph, J. (2011). Structural power. Dowding K. (Ed.), *Encyclopedia of power* içinde (ss. 636-641). Kaliforniya: SAGE.
- Kalecki, M. (1943). Political aspects of full employment. *The Political Quarterly*, 14(4), 322- 331.
- Keynes, J. M. (2017). *The general theory of employment, interest, and money*. Ware: Wordsworth Editions.
- Krasner, S. (1985). *Structural conflict: The third world against global liberalism*. Berkley: University of California Press.
- Krasner, S. D. (1982). Structural causes and regime consequences: Regimes as intervening variables. *International Organization*, 36(2), 185-205.
- Mehta, L. (1999). From darkness to light? Critical reflections on the world development report 1998/99. *Journal of Development Studies*, 36(1), 151-161.
- Nye, J. S. (2004). *Power in the global information age: From realizm to globalization*. Londra: Routledge.
- O'Neill, P. (2003). Bringing the qualitative state back into economic geography. Barnes T., Peck J., Sheppard E. ve Tickell A. (Ed.), *Reading economic geography* içinde (ss. 257-271). Oxford: Blackwell Publishing.
- Organski, A. F. (1968). *World politics*. New York: Alfred A. Knopf.
- Ostry, J. D., Loungani, P. ve Furceri, D. (2016). Neoliberalism: oversold? *Finance and Development*, 53(2), 38-41.
- Overbeek, H. ve Apeldoorn, B. v. (2012). *Neoliberalism in crisis*. Basingstoke: Palgrave.
- Pirie, M. (2017). *The neoliberal mind: The ideology of the future*. The Adam Smith Institute.
- Rawls, J. (1993). *Political liberalism*. New York: Columbia Press.
- Rodrik, D. (2006). Goodbye Washington consensus, hello Washington confusion? A review of the World Bank's economic growth in the 1990s: Learning from a decade of reform. *Journal of Economic Literature*, 44(4), 973-987.
- Ryan, A. (1993). Liberalism. Goodin R. E. ve Pettit P.(Ed.), *A companion to contemporary political philosophy* içinde (ss. 360-382). Oxford: Blackwell Publishing.
- Saad-Filho, A. ve Johnston, D. (2005). Introduction. Saad-Filho A. ve Johnston D. (Ed.), *Neoliberalism - A critical reader* içinde (pp. 1-7). Londra: Pluto Press.
- Schelling, T. C. (1978). *Micromotives and macrobehavior*. New York: W.W. Norton.
- Simmons, B. A. ve Elkins, Z. (2004). The globalization of liberalization: Policy diffusion in the international political economy. *American Political Science Review*, 98(1), 171-189.
- Smith, C. (2017, July 6). A brief examination of neoliberalism and its consequences in sociology. *Sociology Lens*, <http://www.sociologylens.net/topics/political-economic-sociology/neoliberalism-consequences/10869>. Erişim Tarihi: 3 Ağustos 2023.

- Steger, M. B. ve Roy, R. K. (2010). *Neoliberalism: A very short introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Stiglitz, J. (2002). *Globalization and its discontents*. New York: Norton.
- Stopford, J. M., Strange, S. ve Henley, J. S. (1991). *Rival states, rival firms: Competition for world market shares*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Strange, S. (1990). Finance, information and power. *Review of International Studies*, 16(3), 259-274.
- Strange, S. (1994). *States and markets*. Londra: Continuum.
- Strange, S. (1996). *The retreat of the state: The diffusion of power in the world economy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Swain, A., Mykhnenko, V. ve French, S. (2010). The corruption industry and transition: neoliberalizing post-Soviet space? Birch K. ve Mykhnenko V. (Ed.), *The rise and fall of neoliberalism: The collapse of an economic order?* içinde (pp. 112-133). Londra: Zed Books.
- Thorsen, D. E. ve Amund, L. (2017, June 3). *What is neoliberalism?* University of Oslo, Department of Political Science: <http://folk.uio.no/daget/neoliberalism.pdf>. Erişim Tarihi: 4 Haziran 2017.
- Ünal, S. (2023). *Neoliberal transformation of electricity: International political economy of the Turkish case*. Singapur: Palgrave Macmillan.
- Waeyenberge, E. V. (2010). Tightening the web: The World Bank and enforced policy reform. Birch K. ve Mykhnenko V. (Ed.), *The rise and fall of neoliberalism: The collapse of an economic order?* içinde (pp. 94-111). Londra: Zed Books.
- Waltz, K. N. (2010). *Theory of international politics*. Long Grove: Waveland Press.
- Williamson, J. (1990). *Latin American adjustment: How much has happened?*, Vaşington DC: Institute for International Economics.
- Wolhensohn, J. (1996). *People and development*. Vaşington DC: World Bank.
- World Bank. (1998). *Assessing aid: What works, what doesn't and why*. New York: Oxford University Press.
- World Bank. (2005). *Economic growth in the 1990s: Learning a decade of reform*. Vaşington DC: World Bank.